

**ВПЛИВ ФІЛОСОФСЬКИХ ІДЕЙ Р. ДЕКАРТА
ТА Й.Г. ПЕСТАЛОЦЦІ НА ФОРМУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ
ПОГЛЯДІВ В.Г. КІЛПАТРИКА**

Статтю присвячено аналізу філософських ідей французького просвітника Р. Декарта та психолого-педагогічного доробку швейцарського вчителя Й.Г. Песталоцці, показано їх вплив на формування освітянських ідей американського науковця В.Г. Кілпатрика. Описано та зіставлено погляди на освіту й виховання, в основі яких діяльнісний підхід.

Ключові слова: метод, природа, освіта, виховання, дія, мислення, свобода.

За науковою традицією, в основі кожної концепції повинна бути певна філософська база – творче переосмислення, критика, апологетика досвіду минулого, який, на думку Т. Куна, “протягом деякого часу визнається певним науковим співтовариством як основа для розвитку його подальшої практичної діяльності. Все це є прикладом так званої нормальної, або парадигмальної науки, в основі якої парадигма – об’єкт для подальшої розробки та конкретизації у нових або більш складних умовах” [2, с. 28–44]. Тому цілком правомірним є ствердження того, що американський педагог В.Г. Кілпатрик (1871–1965) – представник парадигмальної науки з елементами наукової революції. Адже, як відомо з біографічного нарису американського просвітника, величезний вплив на формування концепції про метод проектів та організацію навчально-виховного процесу в цілому спостерігався після осмислення праць Р. Декарта, В. Джеймса, Дж. Дьюї, Р. Емерсона, Ф. Паркера, Й.Г. Песталоцці, Г. Спенсера, Г. Торро, Д. Хьюма та інших учених, що пояснює належність до нормальної науки. Той незаперечний факт, що педагогіка прагматизму, у руслі якої власне й працював В.Г. Кілпатрик, значно відходила від уявлень прибічників традиційних методів навчання, підтверджує “послідовний перехід від однієї парадигми до іншої через революцію” [2, с. 31]. Вслід за Т. Куном вважаємо, що якщо сучасний дослідник простежить розвиток наукового знання, концепції поглядів у обраній галузі з глибини віків й до сьогодення, то він, ймовірно, зіткнеться з повторенням у мініатюрі тієї моделі, ідеї, яку аналізує [2, с. 30]. Адже мета нормальної науки не вимагає передбачення нових явищ. У руслі такої науки вчені не мають на меті створити нові теорії чи концепції [5, с. 597]. Навпаки, дослідження в нормальній науці спрямоване на розробку тих явищ і теорій, існування яких парадигма свідомо припускає [2, с. 46].

Завдяки американським біографам-дослідникам Л.Е. Байєру, Дж.А. Байнеке та німецькому вченому-педагогу М. Кноллу існують лише побіжні відомості про формування філософських поглядів В.Г. Кілпатрика та їх зв’язок із педагогічною спадщиною. На вітчизняному терені педагогічної науки розглядають Кілпатриківську концепцію як результат співпраці з Дж. Дьюї у руслі прагматизму та спорідненість з ідеями Е.Л. Торндайка

(Р. Вендровська, Л. Гончаров, О. Джуринський, І. Лернер, Є. Полат, О. Рябова та ін.), не враховуючи вплив інших філософів і педагогів. Тому *метою статті* є висвітлення паралелей між ідеями французького філософа Р. Декарта та швейцарського педагога Й.Г. Песталоцці, обґрунтування їх зв'язку з педагогічними поглядами американського просвітника В.Г. Кілпатрика.

Першим філософом, ідеї якого спонукали В.Г. Кілпатрика до переосмислення методу навчання був, на нашу думку, француз Р. Декарт (1596–1650) із працею “Роздум про метод, щоб правильно направляти свій розум та відшукати істину в науках” (1637). Адже як і Р. Декарт, В.Г. Кілпатрик прагнув вирішити одвічне питання в освіті стосовно поняття “метод”, його важливих компонентів і сподівався, що він покладе край цій ділемі, спираючись на досвід його попередників та сучасників [6, с. 319].

Так, Р. Декарт наголошує на тому, що “людині не достатньо мати гарний розум, важливим є раціональне його використання <...> ті, хто ходить повільно, можуть пересуватися значно швидше, якщо вони оберуть прямий шлях, на відміну від тих, хто біжить й відхиляється від нього”. Крім того, філософ закликає “перевіряти всі книжні знання на практиці за допомогою подорожей, щоб набути не тільки досвіду, перевірити хибність чи правдивість багатьох істин та явищ, а й чітко аналізувати свої дії та впевнено рухатися” [1, с. 10–16]. Зауважимо, що В.Г. Кілпатрик також багато часу приділяв подорожам у різні куточки світу, тим самим намагаючись порівнювати й обґрунтовувати свої припущення. На прикладі того, що Р. Декарт одного разу вирішує вивчити себе та використати всі сили розуму для шляху, яким він повинен слідувати [1, с. 16] бачимо аналогічний вчинок В.Г. Кілпатрика, який, зважаючи на індустріальну революцію й зміну світоглядної картини американської нації, вирішує подивитися на освітні процеси під іншим кутом: крізь призму прагматичної освіти.

На думку французького вченого, “робота, яку складено з багатьох частин і виконано руками багатьох майстрів, не має такої досконалості, як робота, над якою працювала одна людина. Книжні науки, принаймні ті, що позбавлено доказів й припущення яких лише ймовірні й що склалися та розрослися з думок різних людей, не так близькі до істини, як прості міркування розсудливої людини щодо предметів, які їй зустрічаються. Звичка й приклад переконують більше, ніж точні знання й науки” [1, с. 17–21]. В.Г. Кілпатрик солідарний з думкою Р. Декарта й наголошує на тому, що якщо ми порівняємо двох хлопчиків, які працюють над повітряним змієм, то побачимо таке: для одного хлопчика – це примусове завдання, для іншого – джерело прояву своїх творчих сил. У результаті з'являється звичайний повітряний змій без натяку на відзнаку [6, с. 333]. Тобто потрібно уважніше ставитися до емпіричного досвіду й намагатися робити все з власної ініціативи та від щирого серця, не боятися мислити й висловлювати свою думку з різних приводів. Для цього Р. Декарт пропо-

нує керуватися чотирма правилами: по-перше, не приймати за істинне будь-що, старанно уникати поспішності та упередження, включати у свої судження тільки те, що є ясным, чітким, між іншим істинним, й не зможе дати привід до сумніву; по-друге, ділити кожен із труднощів на стільки частин, скільки буде потрібно, щоб краще їх вирішити; по-третє, керувати перебігом своїх думок, починаючи з найпростіших і легко упізнаваних предметів й рухатися до пізнання найскладніших, дотримуватися порядку; по-четверте, занотовувати всі спостереження, намагатися нічого не пропустити й не забути [1, с. 22–23].

По суті, ці чотири Декартівські правила є своєрідною архетипною інструкцією до методу проектів, для якого теж характерні такі риси, як: поступальність, детальність, логічність, обмірковування, припущення, індукція та своєрідні “закони навчання” (закон Готовності, або Бажання; закон Навчання, або Дії; закон Тренування). Адже кожна людина – різнобічне й унікальне створіння, що прагне до самовдосконалення та самоосвіти й тому завжди необхідний певний “метод, який вчить слідувати істинному порядку, точно називати всі обставини того, що вимагає пошуків” [1, с. 24].

Такий метод передбачає кілька важливих моральних постулатів: коритися законам і звичаям своєї країни, керуватися найбільш поміркованими думками, далекими від крайнощів та загальноприйнятими серед найбільш розсудливих людей, в колі яких доводиться жити; залишатися твердим і рішучим у своїх діях, відстоювати свою позицію до кінця; завжди прагнути перемагати скоріше себе, ніж долю, змінюючи свої бажання, а не порядок світу, звикнути до думки, що більшою мірою все залежить від нас; з кожних занять, професій потрібно обирати найкраще [1, с. 26–29]. Відома ідея французького просвітника про думку “Я мислю, отже я існую” [1, с. 33] є головною у концепції проектної методики, чим пояснює її доцільність й ефективність. Адже мислення спонукає до аналізу, вибору кращого варіанта для людини та суспільства – релевантності, породжує думки, наміри, що зорієнтовано, як правило, на результат.

Авторитетом для В.Г. Кілпатрика у навчально-виховному процесі був швейцарський педагог Й.Г. Песталоцці (1746–1827). У своїх листах-трактатах він дуже детально та зрозуміло формулював основні положення щодо стану шкільної системи, її коригування та пропагував і відстоював принципи народної освіти. В основі педагогічних бачень Й.Г. Песталоцці – механічні закони природи, які людина повинна наслідувати й за допомогою яких від чуттєвого сприйняття осягає чіткі поняття, тобто метод індукції, від елементарного до складного, від спостереження до аналізу. При цьому необхідно постійно вдосконалювати прості речі, перш ніж переходити до складних. На думку педагога, “багатство і різноманітність явищ природи, що впливають на людину та сфери їх дії, слугують причиною того, що результати фізичної необхідності носять на собі відбиток свободи й самостійності. І тут мистецтво навчання має наслідувати природу: шляхом створення багатства та різноманітності засобів впливу й їх

застосування воно повинно досягнути того, щоб його результати завжди носили на собі відбиток свободи й самостійності”. Тому у кожної людини повинен бути той ступінь свободи, з яким вона може досягнути благополуччя, кращого життя та бути вірною своїм переконанням [3, с. 30–50].

Зважаючи на недоліки тогочасної системи освіти, у всіх працях Й.Г. Песталоцці, зокрема у “Лінгард та Гертруда”, “Як Гертруда навчає своїх дітей”, “Пам’ятна записка про семінарію у Кантоні Во”, “Лебедина пісня” тощо, спостерігаємо гостру критику на “штучну непридатність” змісту та методів навчання, порівнюючи його з “трясовиною, в якій всі безнадійно борсаються” [3, с. 52–56]; постать учителя, старезні школи, заклик до освітнього об’єднання багатих і бідних. Так, розглядаючи сутність навчальних предметів, швейцарський педагог наголошує на тому, що їхні “основні складові мають бути належно відображені у свідомості людини; потім поступово до цих частин повинні бути додані менш істотні, але так, щоб всі частини навчальних предметів, навіть найдрібніші й віддалені, зберегли між собою не тільки живий, а й відповідний своїм значенням зв’язок” [3, с. 45].

Теза про те, що діти навчають дітей, намагаючись багато чого виконувати, й самі знаходять засоби для втілення ідей [3, с. 60] в експериментальному закладі Й.Г. Песталоцці нашоєму на думку щодо прояву елементів Кілпатриківської проектної методики. Адже істинне розвивальне навчання виникало в самих дітей. Попри те, що між реальними та книжними знаннями існує прірва, ніколи не пізно створити такий метод навчання, у якому основи всіх знань і вмінь будуть так об’єднані, що вчителю доведеться вивчати тільки метод їх застосування; керуючись ним, вчитель зможе домогтися того, що він сам і діти оволодіють усіма знаннями у процесі навчання. Школи ж не враховують дитячої психології й є дійсно не що іншим, як вправними машинами для зменшення всіх результатів сили та досвіду, які дітям дає сама природа [3, с. 60–75]. Припускаємо, що у цьому моменті закладене явище “щиросердної цілеспрямованої дії”, яка є найкращим проявом дитячого потенціалу та багатогранності [6, с. 334], “вчителя-наставника”, обов’язок якого підтримувати інтереси та здібності кожного учня й спрямовувати у русло вільного соціума [6, с. 331], основи демократичного суспільства. До речі, В.Г. Кілпатрик теж критикує систему освіти, у якій людина – механізм, що виконує запрограмовані дії без права на помилку й задається риторичним запитанням про кількість людей, що начебто “здобули освіту” та їхню ненависть до книжних знань і процесу мислення [6, с. 324, 330]. Крім того, Й.Г. Песталоцці вдосконалює ланцюжок-тріаду стосовно процесу засвоєння знань та інформації, яку учні отримують впродовж навчання у школі [3, с. 90]. Як правило, діти спочатку сприймають інформацію, потім за допомогою аналізу й емпіричного досвіду уявляють предмет, явище, дію, що й приводить до їх розуміння. У цьому випадку ще раз підтверджено механізм індукції, під час якого у дітей набувають розвитку емоційні, фізичні, чутливі компоненти розумової діяльності, що становлять, згідно із Й.Г. Песталоцці, елементарну освіту [3, с. 120].

Також Й.Г. Песталоцці додає до свого методу навчання елементи праці, яка не тільки загартовує, ушляхетнює, а й допомагає пристосуватися до дорослого життя та досягти тих висот, про які мріє кожна людина. Для цього необхідно створити спеціальні підручники, своєрідні підказки-путівники, які б містили основи домашнього, сільського господарства, промислового виробництва, розповіді тих, що надихають, хто не мав статку, але за допомогою наполегливої та тривалої праці у різних сферах господарства стали заможними й успішними. Із цього випливає, що в кожній школі повинні бути спеціальні практичні заняття, що максимально наближають до життєвих обставин і типового робочого процесу. До того ж, потрібно ще приділити увагу навчанню письма, арифметики та мовлення, щоб у майбутньому трудова діяльність була успішнішою та прибутковішою. Завдяки таким заняттям й участі в усіх галузях господарства учні мають змогу ознайомитися із засобами, що лежать в основі домашнього добробуту народу, а увесь комплекс цих загальних господарських знань буде для них привабливим й участь у різних господарських процесах принесе задоволення й наснагу [3, с. 139–145].

У свою чергу, учні, на думку швейцарського вченого, отримавши теоретичні знання й практичні уміння, навички, повинні використовувати такий зразок орієнтованої діяльності: за допомогою знань, умінь навичок проаналізувати промислово-господарську ситуацію, знайти найперспективнішу сферу діяльності, почати працювати в ній, отримати результат праці, що, зазвичай, поєднує успіх і матеріальну винагороду. Таке явище значно б покращило економічну ситуацію країни, трудові школи ліквідували б межу між представниками багатьох верств населення [3, с. 146]. Тобто у цьому випадку констатуємо передумови створення демократичного суспільства та вихід системи освіти на новий рівень. По суті, кожна людина, маючи достатній рівень знань, може досягти успіху за допомогою певної щирої ідеї, засобів і методів її втілення. Отже, В.Г. Кілпатрик втілює задум Р. Декарта і Й.Г. Песталоцці не тільки про демократичне суспільство й успішність кожної людини, а й думку про те, що “навчання – це життя” та “потрібно навчати за допомогою праці” [6, с. 323].

Як бачимо, Й.Г. Песталоцці наголошує на тому, що у вихованні потрібно оминати академічності та бути ближчими до реального життя, вивчати те, що знадобиться у майбутньому. Учителю у цьому процесі відводиться роль наставника, радника, щирої, доброї людини, яка завжди може й вселить надію на краще. Оскільки все, що можуть осягнути діти, лине з найпотаємніших куточків їх душі, то навчання за таких умов спроможне пробудити певні внутрішні сили та передбачення вершин, які вони зможуть підкорити. Разом із цим у дітей виникає бажання досягнути самостійності та добробуту за допомогою діяльності, що й приводить до самовдосконалення [3, с. 160–175]. Із цього приводу В.Г. Кілпатрик наводить цікавий приклад: “хлопчик бажає зробити шкільну газету. Якщо у нього щирі наміри, то це приклад успішного задуму, що й є сутністю проекту. Тоді успіх учня – це успіх вчителя, який був поряд під час всього процесу”

[6, с. 321, 329]. На Кілпатриківській шкалі продуктивності “той, хто виконує певну роботу через примус” знаходиться значно нижче за того, “хто робить все від щирого серця” [6, с. 321].

Цілком зрозуміло, що за педагогічними ідеями Й.Г. Песталоцці простежуємо чіткий і сформований метод навчання у трудовій школі. Хоча, на думку швейцарського педагога, у кожної людини є власний метод, нитка якого веде по життю. Зазвичай, він формується у свідомості ще з дитинства й щоб пізнати його, потрібно постійно розвиватися, цікавитися всим, що оточує, та плекати кожного дня. Простота і довершеність, щирість, що лине від серця – все це приводить до прояву здібностей і формування сил. Метод відкриває шлях до серця й розуму людини. Але якщо поряд є одnodумці, які душею й серцем підтримують всі починання, людина стає впевнішою в собі та досягає ще більших висот [3, с. 180–200]. Попри те, що сьогодні такий метод, який, по суті, тримається на трьох китах-геніях: духовному – генії серця, розумовому – генії розуму та фізичному – генії уміння, та його застосування дістали б схвалення, у ХІХ ст. їх критикували, вказуючи на відокремлення школи від релігії та морально-етичних принципів та аргументуючи тим, що в результаті з’являються “хитрі, егоїстичні пройдисвіти й жорсткі люди, аніж благородні, вільні та вельми освічені особистості зі всебічно розвинутими нахилами й здібностями” [4, с. 30].

Висновки. Отже, як бачимо, у кожного філософа, педагога є свій метод, підхід і бачення тієї чи іншої ситуації. Їхнє розмаїття й оригінальність дають послідовникам змогу виокремити все найкраще й за допомогою аналізу, синтезу, висвітлення, прогнозування створити власну концепцію в умовах сучасного йому суспільства. Не винятком став і В.Г. Кілпатрик, зібравши, проаналізувавши найкращі філософські, психологічні, педагогічні погляди Р. Декарта і Й.Г. Песталоцці, зокрема саму ідею про метод, який повинен бути у кожної людини; перевірку книжних знань на практиці; прагнення до самовдосконалення; наполегливу працю, щирі дії; розвиток емоційного, розумового та фізичного аспекту виховання; принцип навчання від простого до складного тощо. Із цього випливає, що спільною рисою для Р. Декарта, Й.Г. Песталоцці та В.Г. Кілпатрика є діяльнісний підхід у освіті й вихованні. Той незаперечний факт, що американський педагог “не вигадував поняття “метод” та “проект” й не був першим, хто почав їх використовувати, а тільки вдосконалив механізм дії за допомогою авторитетних напрацювань попередників й сучасників” [6, с. 320] підтверджує його належність до парадигмальної науки з елементами революції, яка виявляється у педагогіці прагматизму. Проте питання щодо повної картини про філософську базу педагогічної концепції В.Г. Кілпатрика висвітлено частково й залишається відкритим. Тому, виходячи із цього, перспективою подальших досліджень є аналіз ідей американських мислителів Г.Д. Торо та Р.В. Емерсона, їх вплив на метод проєктів В.Г. Кілпатрика, взаємозв’язок Кілпатриківської концепції з американською мрією.

Список використаної літератури

1. Декарт Р. Рассуждение о методе с приложениями. Диоптрика, метеоры, геометрия / Р. Декарт. – М. : АН СССР, 1953. – 655 с.
2. Кун Т. Структура научных революций / Т. Кун ; сост.: В.Ю. Кузнецов. – М. : АСТ, 2003. – 605 с.
3. Песталоцци И.Г. Избранные педагогические сочинения : в 2 т. / И. Г. Песталоцци. – М. : Педагогика, 1981. – Т. 1. – 336 с.
4. Песталоцци И.Г. Избранные педагогические сочинения : в 2 т. / И. Г. Песталоцци. – М. : Педагогика, 1981. – Т. 2. – 416 с.
5. Barber V. Resistance by Scientists to Scientific Discovery / V. Barber // Science. – 1961. – № 134. – P. 596–602.
6. Kilpatrick W.H. The Project Method / W.H. Kilpatrick // Teachers College Record. – 1918. – № 19. – P. 319–334.

Куличенко А.К. Влияние философских идей Р. Декарта и Й.Г. Песталоцци на формирование педагогических взглядов В.Х. Килпатрика

Статья посвящена анализу философских идей французского просветителя Р. Декарта и психоло-педагогических работ швейцарского учителя И.Г. Песталоцци, показано их влияние на формирование образовательных идей американского ученого В.Х. Килпатрика. В работе описано и сопоставлено взгляды на образование и воспитание, в основе которых лежит деятельностный подход.

Ключевые слова: метод, природа, образование, воспитание, действие, мышление, свобода.

Kulichenko A. The impact of R. Descartes' and J.H. Pestalozzi's philosophy ideas on W.H. Kilpatrick's educational views

The article deals with the analysis of R. Descartes' philosophy ideas and J.H. Pestalozzi's psycho-pedagogical works. Besides, it suggests their impact on W.H. Kilpatrick's educational conception. This paper provides and collates views on education and training with the activity-based approach.

Key words: method, nature, education, upbringing, action, thinking, freedom.